

ISTRAGA PROTIV JAKOBINACA 1797. GOD.

U DUBROVNIKU

Muljačić Žarko

Kroz posljednju četvrtinu 18. stoljeća zbivaju se na teritoriju Dubrovačke republike snažne ekonomske promjene i znatna idejna previranja, pri čemu se jasnije očitavaju slabosti državne vlasti i sistema, što sve sticajem vanredno nepovoljnih političkih prilika dovodi do škripca 1806. god., u kome se Dubrovačka republika pred dilemom Rusi i Francuzi odlučila za posljednje.

Najprije ćemo sažeto istaknuti neke činjenice, koje su kod proučavanja zadnjih desetljeća dubrovačke nezavisnosti uočljive, a nužne su za razumijevanje stanja u Dubrovniku.

Političku vlast drži sve do kraja vlastela, samo što je ta klasa sad vrlo malobrojna¹ i dijelom osiromašena. U stvari, republikom, koja broji oko 36.000² stanovnika vlada maksimalno oko 110-120 punoljetnih muškaraca vlasteoskog roda, dakle svega oko 3‰ (promile). Ta nezatna manjina ne pokazuje ozbiljne namjere, da svoje prorjeđene redove pojača primanjem poneke uglednije i zaslužnije građanske obitelji³

¹ Prema 12. knjizi XII. serije, koja se zove *Maestrello della popolazione della Città e Borgo 1799.—1800.* nabrojeno je u gradu Dubrovniku i predgrađu 81 vlasteosko domaćinstvo sa 587 (po našem računu 576) članova iznad 14 godina života. Pošto su uključena i služinčad, koje je bilo mnogo po dubrovačkim vlasteoskim kućama, to vlastele, zajedno s odušnima, teško da je bilo preko 300. Muške djece do 14 godina je kroz razdoblje 1786.—1800. bilo 46 (Serija XXI/1, knjiga 6 *Spechietto della nobiltà*), a ženske djece bit će bilo nešto više, jer su i onda, kao i sada, ženske bile u većini. To čini oko 100 djece, svega dakle oko 400 vlastele, od čega je oko 180 muškaraca. Odbivši 46 djece i oko 14 mladića između 15 i 18 godina, te po kojega, koji je izgubio vlasteoska prava, izlazi da vlast stvarno vrši oko 110-120 ljudi, a možda i manje, jer na sjednicama Velikog vijeća u doba 1797.—1805. ima maksimalno 61 prisutan, a prosječno ispod 50. (*Acta Cons. maioris*, sv. 67.)

² Prema Antonio Casnacich, »*Pauperismo in Ragusa*«, *L'Epidauritano*, 1912. god., 91. Karl Kovač donosi u članku »*Crtice o statistici i o vojničkim ustanovama u republici Dubrovačkoj*«, *Glasnik Zemaljskog muzeja u B. i H.*, 1916., br. 3-4, str. 310. za god. 1807. francuski popis, po kome je bilo 14.629 muškaraca i 16.616 žena, ili svega 31.245.

³ U Senatu je bila predložena agregacija nove vlastele 1786. i 1787., a 1791. čak naređeno providnicima, da naprave plan o agregaciji, ali od svega toga nije bilo ništa. *Cons. rog.* 194,16; id. 195,31; id. 198,84.

i boji se, da bi svaka, pa i najmanja promjena postojećeg stanja ugrozila njene privilegije.⁴ U to doba smanjuje se kompaktnost ove klase, i ona se dijeli po raznim kriterijima, pa i na osnovu strukture imetka. Sitna izigravanja starih zakona⁵ i malene reforme, koje se izglasavaju u vlasteoskim vijećima, pokazuju, da nijedna struja na vlasti nema smjelosti da provede korjenitije reforme. Ne će ih provesti ni kasniji francuski okupatori.

Uz vlastelu postoje, brojčano ne mnogo jači, viši slojevi građanstva:⁶ Antunini i Ladzarini, koji drže u svojim rukama sami ili u zajednici s dijelom vlastele i naturaliziranim Židovima skoro svu trgovinu. Svi ovi društveni slojevi i veliki broj sitne buržoazije, obrtnika i bogatijih seljaka, te brojni kapetani i mornari, vlasnici su, ili kako se u Dubrovniku to kaže, karatisti trgovačke mornarice, a zabranjena je investicija stranog kapitala u tu svrhu. Antunini i ladzarini drže osim toga znatan broj konzulata, polaze i u neke diplomatske misije i pokrivaju skoro sva mjesta u državnoj upravi.

U vlasništvu nad nekretninama (zemlje i kuće) postoji ne samo protivurjeđe između zemljoposjednika i kmetova, nego i između

⁴ Pišući o novim običajima, koje je vidio u inostranstvu Lukša Sorgo, vlastelin, koji je živio krajem Republike (1734—1789) piše na f. 42 svog dnevnika: »I governanti sono piu interessati di qualche pensano, nel buon costume, che influisce nel buon ordine interno, e nel vigore esterno della nazione. Sopra tutto egli è necessario alle piccole e povere nazioni, e molto piu se sono regolate da un governo repubblicano. In questo ogni innovazione di costume, che abbia le migliori ragioni è pericolosissima, e conviene piu vivere con i vecchi costumi ridicoli in apparenza, che adottare i migliori novi, di cui tardi si conosce l'effetto, che è sempre cattivo.«

⁵ U Konavlima i Primorju, na pr., nije po starim zakonima smjelo biti privatnog mlina ni stupe.

(Medini Milorad, O postanku i razvitku kmetskih i težačkih odnošaja u Dalmaciji, str. 82-83) Međutim, potrebe su nalagale, da se ti zakoni promjene, a jer se to nije moglo, to je za svaki pojedini slučaj davana seljacima dozvola, da unajme zemljište i sagrade na svoj trošak mlin, koji moraju obavestno nakon 20 godina staviti na stečaj. Cons. minus 113,94 i 121'.

28. lipnja 1796. odobrena je u Velikom Vijeću molba kap. Mata Belatina iz Orebića na Pelješcu, da može kupiti jednu malu kuću do svoje za potrebe brojne obitelji. Iako nije bio kmet, nije to mogao učiniti bez posebne dozvole, pošto kako se kaže u rješenju »non potendo alcuno che è abitante della Città e Borgo di nuovo acquistare delle terre di Canali, Primorie, Stagno e Ponta . . .« (Liber Croceus, serija XXI/1, knj. 12 b, f. 78'—79).

⁶ Često se čuje mišljenje, kako se dubrovački građani nisu pobunili. Međutim, zaboravljaju se neke činjenice. Dubrovnik je periferna mala zemlja, koja ima malenu i dijelom rasijanu buržoaziju. Na granicama tada stoje Austrija i Turska, spremne da svaku promjenu režima, dapače i svaki početak nereda, iskoriste za sebe. To se najbolje vidjelo 1799. god. prigodom Konavoske bune, kad je Austrija neko vrijeme pomagala pobunjenike. Građanstvo i seljaštvo nemaju prisne veze, dapače i građani zemljoposjednici drže kmetove i polovnike. U takvim prilikama službena ideologija s dosta uspjeha uvjerava podanike, da je postojanje slobode vezano uz postojanje režima. Bijedan život hercegovačke raje pokazuje dubrovačkim seljacima što bi se dogodilo, ako država propane. Jer se vladajuća klasa ne misli odreći vlasti, a pučani vole mirno zaradivati na području od Taganroga do Lisabona (neki se zalijeću čak do Danske, Filadelfije, Kube i Haitia), to se sve nade polažu u Francusku.

glavnog grada i pokrajina. Dok u Astoreji i na otocima posjeduju nekretnine ne samo vlastela i građani, nego i velik broj slobodnih seljaka, te svatko iz tih oblasti može kupovati nekretnine, dotle je na Pelješcu, u Konavlima i u Primorju po zakonu od 1777. god.⁷ u buduće moguće samo stanovnicima Dubrovnika i predgrađa sticati nekretnine. To se pravo tek 1800. god. proširuje i na stanovnike Orebića i Cavtata,⁸ zavičajā mnogih pomoraca, s pravom važnosti na cijelom državnom području. Iz ovoga se vidi, da su posjednici skoro svih nekretninā, izvan Astoreje, uglavnom Dubrovčani, uz rijetke slobodne i neslobodne seljake ili one, koji su kupili zemlje prije zakona od 1777. ili poslije zakona od 1800. te seljaka, kojima su gospari dozvolili, da na gosparskom zemljištu sagrađe svoju kuću na vlastiti trošak.

U vijećima postoji osim trvenja između salamankeza i sorboneza,⁹ što još nitko nije ozbiljno proučio, te između pristaša raznih europskih država i odanih republikanaca,¹⁰ i spor između pristaša forsirane izgradnje sve veće trgovačke mornarice i opozicije.¹¹ Taj se spor vuče

⁷ Cons. maius 63,51.

⁸ Id. 66,117.

⁹ Ništa se konkretno ne zna, na primjer, o bezvlađu u Dubrovniku 1763. osim onoga što piše Engel-Stojanović, *Povijest dubrovačke republike*, Dubrovnik 1903., 118-120.

¹⁰ Prema V. V. Vukasoviću »Bilješke o strankama u Dubrovniku početkom 19. vijeka«, Srđ, 1908., po sačuvanu popisu privatne provenijencije bilo je među vlastelom 10 frankofila, 8 rusofila, 7 austrofila, 1 anglofil, 19 republikanaca (oligarchici) i 9 »marittimi«, što Vukasović nije znao objasniti što znači, a mi držimo, da se radi o pristašama snažnog uzdizanja trgovačke mornarice. Trebalo bi proučavati ta stranačka trvenja kao i konkretne rezultate tih filija u vijećima i u društvu, što se tu i tamo nazire.

¹¹ U prošlosti se mnogo govorilo o očinskoj brizi Senata za mornaricu. Međutim Senat je to radio, da pojača državnu blagajnu, jer su direktni (brodske i lučke pristojbe, konzularne takse i t. d.) i indirektni prihodi (carina) potjecali uglavnom od pomorstva, a bez služba po terenu, koje su bile plaćene, neke vlasteoske obitelji teško bi živjele. Osim toga, osobito krajem republike, mnoga su vlastela glasala za unapređenje pomorstva, jer su ili sami vlasnici brodskih udjela (karata) i robe, ili po želji svojih zajmodavaca, bogatih građana. Ova maritimna struja, u želji da što više zaradi, uredbom je regulirala plaće pomoraca, pa je, zbog toga i drugih razloga, bilo, osobito od 1793. pa dalje, dosta bježanja sa brodova u inostranstvu, što se vidi iz čl. 58. *Regolamenti della Repubblica di Ragusa per la navigazione nazionale*, 1794., Dubrovnik. Uvaživši gornje shvaćamo senatske debate, gdje se često istog dana donese jedno rješenje, a malo zatim drugo suprotno. Tako je na pr. 4. IV. 1797. odbijeno, da se mornarica poveća za 4 broda, a malo zatim je usvojeno, da pet kapetana može nabaviti po brod, ali da im mjesto trne po propasti broda. (Cons. rog. 204,38—39) Koliko su na opredjeljivanje vlastele u raznim situacijama do 1806. i kasnije utjecali ovi klasni i materijalni probici, a koliko »ljubav prema domovini«, trebalo bi istražiti. Držimo, da je među vlastelom i među građanstvom bilo malo takvih, koji bi željeli tuđu vlast. Dio maritimne struje orijentirao se na savezništvo s Francuskom oko 1798., kad se činilo, da će Napoleon zauzeti Egipat i skrenuti indijsku trgovinu preko Jadrana za Srednju Europu, a preko Tirenskog mora za Genovu i Marseille. U takvom poduzeću bile bi dubrovačkim brodovima osigurane ogromne dobiti. Dubrovnik se nije smio zamjeriti Francuzima, da mu ne zaplijene pologe u talijanskim bankama, a kasnije i flotu. Stoga je Dubrovnik i pored privrženosti papi prvi u Europi priznao Rimsku republiku. Na približavanje Dubrovnika Francuskoj djelovalo je i nerazumijevanje dubrovačkih interesa u Beču i Petrogradu.

još od Lemaire-ovih vremena,¹² a bio je poznat i anonimnom sastavljaču francuskog izvješća o prilikama u Dubrovniku iz 1806. god.¹³ I saviremeni Dubrovčani zapažali su jednostrani silni razvitak pomorstva na štetu poljoprivrede i obrta.¹⁴

Mišljenja smo, da je maritimna struja sastavljena od dva dijela: vlastele, koja raspolaže s dosta gotovine i inicijative pa živo sudjeluje u pomorskoj privredi, ili je siromašna pa glasa, kako odgovara interesima njenih građanskih zajmodavaca. Preko ovih posljednjih članova vijeća dubrovački trgovci-građani sve više djeluju i na vanjsku politiku i suzbijaju drugu struju. Ova je konzervativna i u glavnom živi od svojih prihoda sa zemlje (e n t r a t i s t i) i državnih služba (zato ih podrugljivo zovu »b a r n a b o t t i«) te se malo angažira u trgovini i pomorstvu. Ona gleda na flotu aristokratski, t. j. sluti, da će se obogaćenjem tisuća mornara-kmetova i stotina kapetana uzdrmati kmetstvo i cijeli poredak. Osim toga postoje i drugi razlozi.¹⁵

Poznata je slavna uloga pomorstva u prošlosti Dubrovnika, što nitko ne misli osporavati. Međutim, manje je poznato, da uspon mornarice nije bio ravnomjeran i da je nekoliko puta kroz zadnjih 40 godina dolazilo do priliva velikog bogatstva, ali i do kriza, koje su osjećali ne samo pomorci i brodograditelji (oko 5000 ljudi), nego i njihove obitelji, dakle skoro polovinu stanovništva. Veliki prihodi postizavani su naročito u doba ratova, kad je Dubrovnik bio skoro jedini ili najpogodniji neutralac, pa su dubrovački brodovi za dobre zarade prevozili svakovrsnu robu, katkada i kroz blokade. Oni nisu, dakle, plod jeftine izgradnje, solidnosti brodova i dobrog kvaliteta posade, jer su u tome bili bolji brodovi atlanskih država.¹⁶ Čim bi se prilike izmijenile, dubrovačka privreda doživljavala je teške potrese, a zadnji udarac, gubitak slobode, upropastio je i mornaricu. I mnoge kuće na Pilama, i u Gružu, u koje se ulagao manji dio dobiti, izgorjele su u borbama oko Dubrovnika 1806. godine, pa su tako propali skoro svi plodovi sedamdesetgodišnjeg privređivanja, i Dubrovnik se našao sam, s svrlo za-

¹² S. Ljubić, »Izvještaj gosp. La Maire, francuskoga konsula u Koronu, o Dubrovačkoj republici«, *Starine* XIII, 68-69. Na str. kaže, da Senat dopušta godišnje povećanje flote od jednog do dva broda.

¹³ J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, V, 562. Dio objavi i L. Vojnović, »Izvještaj caru Napoleonu o Dubrovniku (1806)«, *Rešetarov zbornik*, 175. Nepoznati Francuz kaže, da Senat brani graditi više od tri broda godišnje, ali da se sam toga ne drži.

¹⁴ A. Casnacich, id., 91-92. On je rođen 1784. pa je očevidac.

¹⁵ Up. J. Ravlić, »Dubrovačka mornarica u dubrovačkoj lirici XVI. vijeka«, *Dubrovačko pomorstvo*, Dubrovnik 1952.

Za druge razloge vidi literaturu pod 12 (sve veća zavisnost od Turske i izazivanje zavisti kod ostalih pomorskih država), 13 . . . Aussi le Senat qui a senti combien le délire qui a saisi toute la classe (u Vojnovića: toutes les classes) de la nation pouvait avoir de suite fâcheuse, surtout pour la population qui en diminue sensiblement, a rendu un décret qui defend de construire plus de 3 vaisseaux par an, mais la corruption et souvent ses propres membres font éluder cette loi . . . Postoji i mišljenje, da nije smjelo biti previše novih brodova, kako ne bi trebalo uposliti strane mornare.

¹⁶ Neke podatke u vezi s time iznijet ću u monografiji o Tomu Bassegli, koju spremam.

ostalom poljoprivredom i stočarstvom, neznatnim ribarstvom, zanatstvom, koje je bilo samo sjena nekadašnjega i skoro bez ikakvih manufakturnih radionica. Dodajmo još, da su početkom 18. st. propale sve dubrovačke kolonije u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka,¹⁷ osim one u Novom Pazaru,¹⁸ koja je životarila, a da uspostavljanje novih (na pr. u Sarajevu)¹⁹ nije uspjelo, pa su trgovinu po kopnu sve više s uspjehom vodili podanici Turskog carstva²⁰ i razni stranci (Austrijanci, Francuzi i t. d.). Izgleda za poboljšanje trgovine na kopnu jedva da je moglo biti u uvjetima sve većeg slabljenja Turske, s opadanjem zakonitosti i imovne sigurnosti i s ustancima balkanskih naroda na vidiku.

Osim entrista na zemlju su se orijentirali i malobrojni dubrovački fiziokrati,²¹ samo što su ovi imali o agrarnim problemima posebno mišljenje, a zanimali su se i za manufakturu. Obje su struje bile kočene, a jednako su se izjalovili pokušaji desetak domaćih i stranih kapitalista, odnosno poduzetnih obrtnika, da uz pomoć države osnuju neke nove, do tada nepostojeće privredne djelatnosti, ili da modernijim načinom proizvodnje zamijene kućnu radinost.²²

U agrarnim odnosima opažaju se u to doba dva protivurječna nastojanja. S jedne strane zemljoposjednici teže, da čvršće vežu kmetove za zemlju. U ugovorima, koje sklapaju novi kmetovi, česta je klauzula, kojom se kmet obavezuje, da ne će ni on ni njegovi potomci nikada otići sa zemlje.²³ S druge strane, potreba za gotovim novcem, a taj se brzo umnožava ulaganjem u brodove i trgovinu, sili neke zemljoposjednike, da oslobode ponekog kmeta, koji može za otkup dobro platiti.²⁴

¹⁷ L. Vojnović, *La monarchie française dans l'Adriatique*, (1667—1789), 101 ima za 1747. g. svega po dva Dubrovčanina u Sofiji i Ruščuku. V. i J. Radonić, o. c., 114, str. 135. 1786. g. spominje se u Ruščuku udova nekog Dubrovčanina (L. di Levante, 103, 44).

¹⁸ Zadnji dubrovački besistan u N. Pazaru stajao je vladu velikih izdataka, da ga očuva za svoje trgovce. (L. di Levante, 102,36; 103,35; 106,29.)

¹⁹ J. Radonić, o. c., br. 33,38.

²⁰ Ljubić, o. c., 91. U seriji 55/1 Državnog arhiva u Dubrovniku ima popis trgovaca, koji su trebali izvršiti karantenu. Skoro nijedan nije Dubrovčanin.

²¹ kao pod 16.

²² Podatke o ovome iznosim na drugom mjestu.

²³ Div. canc., 226'99' i 137; 229,36; 231,134. Tipičan je slučaj Boža Laznibata iz Mrčeva, Div. canc. 231,132', datiran 6. kolovoza 1803. On glasi:

Natalis Petrov Lasnibat de Marcevo sponte etc se obtulit in villicum et pro villico ser Jacobo Johannis Thomae de Basilio licet absenti praesente tamen pro eo, et acceptante ser Johanne Thoma, ejus filio. Promittens dictus Lasnibat, et se obligans ire ad habitandum in domo, et super terris in Poglize de jure dicti ser Basilio, eidemque quottannis praestare poklonum, servitutum, et alia onera vilici, prout moris est alios villicom praestare suis dominis illius loci, neque se, ejusque descendentes discessuros e dicta domo, et terris, Et sic renuntiando.

²⁴ Jela Gradi oslobađa svog kmeta s obitelji »ita ut sit liber, et sui iuris.« Primila je za to 21 zlatni mletački cekin i 11 mletačkih dukata. (D. canc. 226, 136'). Jako Bassegli oslobađa 1783. g. od kmetstva Josipa Štuka iz Vručice, da bude slobodan i može ići gdje hoće) . . . et possit ubicumque ei placuerit habitare, et omnia alia facere que faciunt et possunt facere homines liberi, et sui iuris acsi numquam fuisset villicus, sed natus liber ex liberis . . . « Za to je kmet platio 86 carskih talira. (Div. canc. 227,194')

Vlastelin Bona oslobađa kmeta Bilića 1797. god. besplatno. Ovaj se daje za kmeta Baldu Dobrosraviću na imanje u Dubi (Div. canc. 230, 58', 58').

Mali broj radne snage na selu, pomanjkanje stoke i gnoja, kao i odnosi, koji ne stimuliraju proizvođače, uzrok su da je prirod nizak. S time je u vezi i nemogućnost zadržavanja brojnijeg seljaštva na zemlji, jer osiromašjeli vlasnik često nije u stanju, da novim seljačkim obiteljima dade kuću, kako je dužan po dubrovačkim zakonima i običajima. I dok se tako dubrovačko selo grči u vrzinu kolu bezizlaznosti, mase seljaka ulaze u mornaricu ili se zapošljaju u gradu, i time raste broj gradskog stanovništva. U gradu se, s gornjim u vezi, vrši ubrzano raslojavanje, javlja se stambena kriza,²⁵ a raste i skupoća namirnica, jer se sve više mora uvoziti hrana. Ratne prilike i slabe žetve u Europi često uzrokuju i privremenu nestašicu brašna, a domaće zalihe nisu ni u najboljim godinama trajale više od 3-4 mjeseca.²⁷ I cijene mesa silno rastu,²⁸ jer se gotovo sva stoka za klanje uvozi iz Bosne i Hercegovine,²⁹ pa dovoz ovisi o dobroj volji turskih vlasti. Bilo je godina, kad je državni ured za snabdjevanje namirnicama (Grassa) jedva osiguravao prehranu, pa Senat mora obećavati premije i upis u Ladzarine, odnosno Antunine trgovcima, koji prvi donesu hrane i prodaju je po niskoj cijeni.³⁰

Da dotadnji oblici državnog uređenja ne odgovaraju u novonastalim prilikama i da se moraju modificirati, bilo je već jasno anonimnom autoru, koji je 1769. objavio u Padovi traktat o interesima i dužnostima republikanaca, koji mu je na talijanski preveo s hrvatskog originala servit Stratico. Isto je djelo neki M. B. preveo s dozvolom autora na francuski, pa je 1770. god. izašlo u Yverdonu (Švicarska) pod naslovom »Des intérêts et des devoirs d'un République

²⁵ Republika piše svom nesuđenom agentu u Petrogradu Benvenuti-ju 2. svibnja 1803. u vezi traženja ruskog konzula Fontona, da mu Vlada nađe stan: »... scarseggiando attualmente nella nostra città di case, e stentando anche la nobiltà medesima a trovarle per essere di doppio cresciuta la popolazione, i proprietari delle case non hanno nessun bisogno di cercare chi gliele prenda a pigione, anzi sono eglino molto pregati a concederle agli affittuarii. (Isprave i akti, 19. st., 7,589, br. 49.)

²⁶ V. G. Bogić, Prilozi za istoriju i geografiju gladi na teritoriju Jugoslavije od XII veka do danas, Beograd 1939.)

²⁷ Vidi »Mémoire Bara Betterre«, objavljen od B. Krizmana, Anali Hist. instituta u Dubrovniku, br. 1. Žito se uvozilo iz Italije, Moreje, Gabele i t. d. 1777. g. spominje se po prvi put žito iz Ugarske. (Isprave i akti, 18. st., 3178, B 2)

Republika je u doba gladnih godina davala selima hranu na vjeru. (Isprave i akti, 18. st., 3179, za g. 1778. i 1780.)

²⁸ Od cijene od 7 do 7½ dinarića po oki prema vrsti mesa u 1796. god., porasla je cijena mesa u neko doba 1803. čak na 14 do 14½ d. (Cons. minus 111,169; 114,91)

²⁹ Dubrovčani su poslali 1798. god. francuskoj vojsci u Ankoni izvjestan broj volova, koje su izvezli iz Bosne. (Cons. rog. 205,49). U pismu generalu Desalle-u rastumačili su mu, da Turci dozvoljavaju izvoz mesa u onim količinama, koje su dovoljne za prehranu Dubrovnika. Kad bi se saznalo da su Dubrovčani učinili uslugu Francuzima, mogao bi grad lako ostati bez mesa. (L. di Ponente, 133,50)

³⁰ Senat je 1782. god. obećao onome, koji prvi donese u Grad na prodaju 5.000 stara prosa ili kukuruza po 22 dinarića uborak (oko 16,6 kg), da će postati Ladzarin, a ako je to već, onda će postati Antumin. (Cons. rog. 190, 182).

cain par un citoyen de Raguse».³¹ Ovaj »dubrovački Montesquieu«³² inteligentno je istakao, da jaz, koji postoji između vlastele, koja drži svu vlast i građanstva, koje se sve više bogati, ne može trajati beskonačno.³³

Međutim je u Dubrovniku dolazilo do zabrinjavajućih pojava nemorala i bezvjerstva, što je kulminiralo u procesu protiv N. Remedelli 1776. god.,³⁴ pri čemu je zanimljivo, da istraga nije protegnuta na vlastelu, koju su svjedoci spomenuli. Da je bilo žestokih filozofskih debata vidi se iz činjenice, da je vlada 1782. g. zakonom zabranila raspravljavanje o vjerskim dogmama na javnom mjestu,³⁵ a da je pored cenzure, koja je nadzirala uvoz knjiga i domaću tiskaru³⁶ bilo dosta zabranjenih knjiga u opticaju, svjedoče sačuvani dokumenti.³⁷ Istraga političke prirode bilo je po svoj prilici i više nego što se sačuvalo.³⁸

Izbijanjem Francuske revolucije i njenim radikaliziranjem 1792. odnos Dubrovačke republike prema Francuskoj dobiva nove oblike. Republika nastoji održati svoju neutralnost u ratovima, koji od 1792. haraju Europom, ali u isto doba nastoji steći blagonaklonost Francuske republike. Sve se to radi s najvećim oprezom, da se ne bi povrijedili interesi Austrije i drugih članica antifrancuske koalicije. Dolazimo sada do čudnog stanja: službeni Dubrovnik ne trpi kod sebe pristaše francuskih ideja, ali radi svoje vanjske politike i interesā vladajuće klase tu i tamo štošta proguta, zatvara oči pred radom Francuza naseljenih u Dubrovniku, pravi razne usluge francuskim brodovima, a katkad pod prijetnjom sile mora priznati plijen, koji uhvate francuski gusari u dubrovačkim vodama.

³¹ Knjižnica Državnog arhiva ima samo ovo francusko izdanje. A. A. Barbier u »Dictionnaire des ouvrages anonymes«, III. izd. II, dio, 954, drži, da je autor ovog francuskog [i jedinog!] izdanja Svicarac Paul-Henri Mallet.

³² Ovako ga je nazvao Ivan Stojanović, Dubrovačka književnost, str. 153.

³³ U 2 §, koji nosi naslov »Que le gouvernement aristocratique ne convient point à Raguse« autor razmatra do kakvih bi nesreća dovelo, kad bi želja za dobitima učinila, da vlastela za sebe monopoliziraju vođenje trgovine. Iza toga razmatra obratnu mogućnost, t. j. da se vlastela sasvim odreku trgovine. »Mais supposons contre les apparences que lorsque les familles patriciennes auroient renoncé au commerce et aux arts, celles de l'autre orde continueroient à s'en occuper avec la même liberté et le même succès qu'aujourd'hui. En vérité cet état est si peu naturel qu'on peut bien assurer hardiment qu'il se termineroit en peu de tems par quelque révolution. En effet comment seroit-il possible que dans un état aussi borné les richesses fussent d'un côté, et toute l'autorité de l'autre? Par quel prodige un ordre nombreux dans le sein duquel seroit la force de la République, n'auroit-il pas le sentiment de cette force et se soumettroit-il docilement à vivre dans une dépendance éternelle?« (str. 25.).

³⁴ Đuro Körbler, »Zanovićeve škole« u Dubrovniku, Grada za povijest književnosti hrvatske 7.

³⁵ Cons. rog. 190,60'.

³⁶ M. Breyer, »Prilozi povijesti dubrovačkog štamparstva«, Rešetarov zbornik, str. 342.

³⁷ Isprave i akti, 18, st., 3185,45. U pitanju su Helvetius, Crebillon, Rousseau, Id, br. 43. Istraga o čitanju djela N. Machiavelli.

³⁸ Id., 3185. Najveći dio od 51 predmeta. Knjige tajnih zapisnika Senata nisu sačuvane za 18. i 19. stoljeće. Istrage, kod kojih nisu ispitivani optuženici, nego samo svjedoci, sačuvala su se u seriji Isprave i akti, 18, st. 3176 I. i II.

I dok se francuske revolucionarne ideje šire Europom i feudalni režimi na sve strane otkrivaju stvarne i nepostojeće urote,³⁹ u samoj Francuskoj priprema se teren za osobnu diktaturu kasnijeg cara, i tako su mnoge tekovine revolucije izigrane od krupne buržoazije. U isto doba postoje u Evropi mnogi revolucionari, koji očekuju od takve Francuske oslobođenje svojih naroda. Nakon tri i po godine vojevanja vidjelo se, da snage antifrancuske koalicije nisu dorasle silama novoga poretka, pa je 1795. sklopljen Baselski mir između Francuske i njemačkih država, dok je Austrija nastavila borbu na kopnu, a Engleska većinom na moru i u kolonijama. To relativno zatišje iskoristila je Prusija, da zajedno s Rusijom zaposjedne najvažnije djelove Poljske, u kojoj su se navodno bile proširile pogubne jakobinske ideje. Austrija pak trpjela je poraz za porazom, pa se početkom 1797. našla u teškim obrambenim borbama na oba bojišta, u Njemačkoj i u Italiji. Vijesti o pljačkanju osvojenih talijanskih gradova putem kontribucija i реквизиција, i o odvlačenju umjetnina u Pariz djelovale su i na neke Dubrovčane, francuske simpatizere.⁴⁰ Takvi postupci olakšali su nekim starim režimima, da zbiju mase oko ideje obrane domovine, a revolucionarne ideje su se makar i časovito pred jednim dijelom naroda kompromitirale.

U tako zamršenoj situaciji dočekao je i preživio slobodni Dubrovnik 1797. god. uništenje svog stoljetnog jadranskog rivala, Mletačke republike. Dubrovački konzuli iz Ankone,⁴¹ Trsta⁴² i Rijeke⁴³ i diplomatski predstavnici iz Beča,⁴⁴ Rima⁴⁵ i Mletaka⁴⁶ javljali su već od ranog proljeća 1797. strašne vijesti. Grof Ayala piše 9. travnja iz Beča o kaosu u gradu. Francuzi su prešli Soču i zauzeli Goricu, Gradišku i važan klanac Pontebba. U Tirolu je pao Bolzano, pa glavna francuska vojska prodire sve bliže Beču. Na kraju pisma dodaje, da je pao Trst, a brzo će i Ljubljana. Kurir, koji je nosio pismo, čuo je, da su Francuzi kod Maribora, pa se vratio u Beč. Morao je poslati novog kurira preko još sigurne linije N. Kaniža—Varaždin. Nekoliko dana kasnije Ayala piše vladi smirenije,⁴⁷ jer su u noći od 18. na 19. travnja otpočeli preliminarni pregovori u Leobenu. 13. svibnja javlja, da je Venecija prestala postojati⁴⁸ i da će Austrija od toga imati neke ko-

³⁹ A. Brlić, »Barun Taufferer i francusko-hrvatska legija g. 1795«, Narodna starina, br. 28; Mitka Kostić »Nekoliko idejnih odraza Francuske revolucije u našem društvu krajem 18. i početkom 19. veka«, Zbornik Matice srpske, 3, 1952.

⁴⁰ Ž. Muljačić, »Iz korespondencije Alberta Fortisa«, Građa za pov. knjiz. hrvatske 23., str. 89. bilješka 120.

⁴¹ Isprave i akti, 18. st., 3126.

⁴² Id., 3113.

⁴³ Id., 3123.

⁴⁴ Id., 3071.

⁴⁵ Id., 2429-2434, 2436, 2438-2441, 2444-2446.

⁴⁶ Id., 3128.

⁴⁷ Pismo od 22. travnja 1797.

⁴⁸ Zanimljivo je mišljenje Dubrovčanina T. Bassegli o nužnosti uništenja Venecije. »Dans le système François comme nous le voyons developé aujourd'hui la destruction de la Republique Venitienne était aussi necessaire que l'invasion de l'Italie. La prevoiante et jalouse aristocratie auroit infiniment gené les pro-

risti. U toku ljeta vidjelo se, da Francuzi traže Lombardiju, kako bi tu osnovali kasniju Cisalpinsku republiku sa središtem u Milanu. Austrija je u toku srpnja zauzela Dalmaciju, a koncem kolovoza i Boku. Na taj način došla je u neposrednu blizinu dubrovačke republike. Od nje su je dijelile samo male turske anklave u Kleku i Sutorini. Ayala je po uputi vlade pošao k caru Franzu II u svečanu audijenciju te mu je čestitao na ulazu njegove vojske u Dalmaciju i Boku. Car je u odgovoru svečano obećao, da će čuvati i braniti Dubrovačku republiku i njenu formu vladavine protiv svakoga, tko bi pokušao, da je iznutra ili izvana ugrozi. No i Senat treba da pazi na red i sigurnost, jer u dubrovačkoj državi postoje neki pojedinci zadojeni opasnim maksimama, koji rovaru.⁴⁹ Ayala se prenerazio i kasnije je zamolio ministra Thuguta, da mu objasni, na što je car aludirao. Od njega je saznao, da su austrijske vojne vlasti uhvatile pisma, koja su dubrovački »jakobinci« pisali svojim istomišljenicima u Mletke. Ta su pisma sad u Dvorskoj kancelariji, i kad ih prouče, dat će mu ih. Ayala je dodao na kraju svog izvješća šifrom, da mu se čini, da austrijski rukovodioci ne misle predati ta pisma, pa da Senat nastoji sam pronaći te revolucionare. Ovo pismo od 28. rujna krenulo je od Rijeke posebnim kurirom, a odatle posebnom lađom za Dubrovnik, gdje je stiglo oko 10. listopada.

Treba napomenuti, da je od davnih vremena bio običaj u Dubrovniku, da se Veliko vijeće uopće ne sastaje u rujnu i listopadu, a Senat iznimno i to u slučaju izvanrednih državnih posala. Razlog za to bio je, što su sva vlastela bili vlasnici vinogradā, pa su odlazili da osobno nadgledaju berbu i da se odmire. Radi starosti, nevremena na moru, bolesti i dr. mnogi nisu nikako mogli stići na vrijeme na rijetke sastanke Senata, koji bi se sazvali preko praznika, pa je skoro svake godine određivan kvorum, potreban za pravovaljanost Senata, koji u tom slučaju nije smio da se bavi poslovima privatnika, već samo

gres François, et leur auroit toujours multiplié des embarras par ses intrigues et sa politique; et le Tribunal des Inquisiteurs leur auroit fait une guerre sourde plus feroce que les forces reeles de tous les rois et princes de l'Italie. Pour voler à son aise il faut avant tout assomer les chiens. (Arhiv Bassegli, Plan de reforme de la Republique de Raguse, poglavlje 21. Aristocratie.)

⁴⁹ Ove događaje i boravak francuske flote u Dubrovniku u listopadu 1797. prikazao je dr. J. Tadić u »Prvi doticaj Dubrovnika s Napoleonom«, revija Dubrovnik, I, 1, 199. god., str. 30-35. V. i Radonić. o. c. str. 623-625, prema ispisima dr. J. Tadića. Radi cjelovitosti samog prikaza dopunit ćemo Tadićev prikaz novopronađenim gradivom u konceptima zapisnika Senata, gdje se vidi i što su pojedini Senatori govorili i gdje ima i odluka, o kojima nema ni traga u čistopisnim Acta consilii rogatorum. Osim toga postoji u knjizi XI/1, 26, na str. 235-239 pod naslovom »1797« zapisana neke vrsti kronika o važnim događajima te godine. Ovaj nepoznati pisac, vjerojatno neki dubrovački kancelar, daje podatke o posjeti francuske flote vrlo iscrpno. Od 6 bojnih brodova jedan je imao 88 topova, jedan 86, a četiri po 78. Osim njih bila je i jedna fregata s 44 topa. Detaljno se opisuje, kako se kontraadmiral Brueys u pratnji francuskih i cisalpinskih oficira iskrcao u Gružu i zaputio u Grad, gdje su primljeni od Kneza i Malog vijeća. Oproсна audijencija bila je 28. listopada. Ovog puta Brueys je doveo samo Francuze. 30. listopada cijela eskadra odjedri, pozdravljena s 11 plotuna sa Lovrijenca. Čudno je samo, da ovaj kancelar piše o skladnom vladanju nosade u Gradu, što da je posljedica uputa, koje je admiral primio u pogledu Republike.

hitnim državnim poslovima. Za 1797. kvorum je iznosio 21 osobu.⁵⁰ Međutim, dana 13. listopada, kad je Senat sazvan da prodiskutira, kako će se odgovoriti na pisma iz Beča, bilo je radi ozbiljnosti situacije prisutno 29 senatora.⁵¹ Predsjedavao je potknez Lukša Vlagja Sorgo, najstariji malovijećnik, pošto za taj mjesec nije mogao biti izabran knez, jer se Veliko vijeće nije u rujnu sastajalo. Najprije je Senat raspravio pitanje prehrane. Bile su se pokvarile oveće količine brašna, pa je naređeno, da ga liječnici pregledaju i ustanove, može li se od njega praviti kruh. Činovnicima Grasse naređeno je, da poduzmu proces protiv pekara i drugih eventualnih krivaca. Iza toga odlučeno je jednoglasno, da malovijećnici i providnici mogu čitati i najtajnija pisma. Senator Brnja Kaboga predloži, oduševljen austrijskom garancijom integriteta i poretka Dubrovačke republike, da se u sv. Vlaha izvrši 40 ura klanjanja. Mato Giorgi bio je mišljenja, da bi to alarmiralo narod, pa da je dosta dati liječnicima 500 dukata, da podijele među sirotinjom, ali da se ne zna, da je dala vlada. Iza kraće diskusije riješeno je, da se 22. listopada izloži svetotajstvo u sv. Vlaha, da Knez i Malo vijeće slušaju pjevanu misu i da dr. Buć podijeli 100 dukata sirotinji. Iza toga svi su se prisutni zakleli, da ne će govoriti nigdje izvan Senata, pa ni među sobom, o onome što će se raspravljati u vezi s Ayalinim pismom. Prvi je uzeo riječ Mato Giorgi. Po njegovu mišljenju treba nešto poduzeti, jer je Beč zamjerio Senatu nebudnost, pa ako se ne bi ništa poduzelo, značilo bi, da su se solidarizirali s austrijskim neprijateljem. Treba poslati smjesta povjerljivu osobu u Beč, da zamoli Thuguta za originale pisama. Potknez je naprotiv predložio, da se samo piše Ayali, očito da se ne bi potrošilo za putovanje posebnog izaslanika. Brnja Kaboga predložio je, da se u pismu Ayali naglasi, kako se Dubrovnik ponosi time, što ga Austrija štiti i kako je spreman da u svakoj prigodi iskaže Austriji svoju zahvalnost i odanost. Senat da je sa zgražanjem dočuo za postojanje »jakobinaca« u gradu. On ne zna tko bi to mogao biti, ali je odlučio da ih primjerno kazni, pa moli Cara, da mu ta važna corpora delicti svakako pošalje. Što se tiče ponuđene vojne pomoći, u skrajnoj nevolji 500 Ličana bilo bi dosta da obrane Senat, ali za sad nisu potrebni. Neka Ayala zahvali i na toj ljubaznoj ponudi, koju će Senat upotrebiti u slučaju potrebe. Potknez primjeti, da ne treba reći »upotrebili bismo«, nego da je dosta samo zahvaliti. Dživo Kaboga ispravi, da je bolji prvi prijedlog, jer ne obavezuje vladu, da zbilja upotrebi austrijsku vojnu pomoć protiv »jakobinaca«. Zatim je za nosioca pisma u Beč izabran građanin Miho Krtica. Preporučit će se Ayali, da ga zadrži u Beču, sve dok ne dobije tražena pisma. Krtica je morao ići u Beč najbržim sredstvima, ne žaleći troška, a na povratku se morao čuvati, da mu se brod ne potopi, kako ne bi propala važna pisma, pa mu je naređeno, da putuje samo po lijepom vremenu. Odobrena mu je visoka dnevnicica i svi troškovi, koje na putu učini, a zakune se da ih

⁵⁰ Croceus II, f. 77-79. po odluci Velikog vijeća od 26. kolovoza, da je Senat od tog dana do 15. studenoga »in pieno numero«.

⁵¹ Podatke iz Cons. rog. 204, f. 141-144 dopunjujemo podacima iz koncepta Senata Isprave i akti, 18. st., 3183, sveščić 21, f. 15-20'.

je učinio. Ne smije govoriti nikome kuda ide niti uzeti koje privatno pismo. U ovoj važnoj prigodi trebalo je udobrovoljiti i Ayalu, koji je već 22 godine zastupao Republiku u Beču i odavna tražio, da mu se da naslov opunomoćena ministra, jer bi kao takav imao lakšeg pristupa na dvoru i mogao bi lakše braniti interese svoje zemlje, što je bilo važno u doba, kad se govorkalo, da će austrijske čete zauzeti i samu Dubrovačku republiku. Štedljivim senatorima par stotina cekina veće plaće bio je najveći problem. Na kraju je odlučeno, da mu se da naslov ministra, pošalju nove vjerodajnice i dade povišica od samih 50 cekina godišnje, a ako mu je malo i veći naslov iziskuje veće troškove nego li mu Republika može pružiti, neka nikome ne reče ni riječi o unapređenju, a novac može zadržati!

Uputstvo Krtici je datirano 16. listopada,⁵² i on je toga dana po svoj prilici i krenuo na put. Pisama, međutim, Republika nije nikad dobila.

Nije ni ova afera s francuskim pristašama bila svršena, kad se uvečer 19. listopada usidрила u kanalu pred Koločepom moćna francuska eskadra pod zapovjedništvom kontraadmirala Paul François Brueys-a. Nisu bile poznate namjere ovog brodovlja, pa je stoga nastala prilična uznemirenost.⁵³ Malo vijeće je 20. listopada izabralo dva senatora, da pođu pozdraviti Brueysa i odredilo je, da se Francuzima daruje voće i druga okrepa.⁵⁴ Kuriri su se razletjeli na sve strane, i uspjelo je 23. listopada sakupiti na sjednici 29 senatora.⁵⁵ Odlučeno je, da se pozovu svi ostali senatori u grad, s time da u gradu obavezno borave

⁵² L. di Ponente 132, 154.

⁵³ Osim J. Tadića, o. c., pisali su o dolasku francuske flote:

Engel-Stojanović, *Povijest Dubrovačke republike*, Dubrovnik 1903., 124. Engel je pomiješao miroljubivi Brueysov dolazak sa dolaskom ucjenjivača Briche-a i Comeyrasa 1798. god., pa je po njemu prije Dubrovnik pristao na prisilni zajam, a zatim primio admirala, koga on piše Bruix.

Slično je pobrkao oba događaja F. Kirchmayer, *La caduta della Repubblica aristocratica di Ragusa*, Zadar 1900., 8.

T. Erber, *Storia della Dalmazia*, I, Zadar 1886., 85-88 donosi, kako se Brueys usidrio pred Koločepom i pisao austrijskom generalu Brady-u u Kotor u ime Direktorija, da isprazni Boku, jer da po leobenskim preliminarima ona nije dodijeljena Austriji. Brady je uspio odgoditi evakuaciju, sve dok nije stigla vijest, da je u noći od 17. na 18. listopad potpisan mir u Campoformio po kome Austrija dobiva i Boku. Brueys je tada otplovio za Krf. Erber donosi mišljenje austrijskog diplomate Cavallarija, po kome se austrijska vojska ne treba bojati neprijateljske, jer je ona sastavljena uglavnom od 1200 cisalpinaca.

P. Pisani, *La Dalmatie de 1797 à 1815*, Paris 1893., 50-55, ima opširan prikaz pregovora Brueys-Brady.

L. Vojnović, *Pad Dubrovnika*, I, Zagreb 1908., 25-28, donosi dokumente iz kojih se vidi, da je Brueys došao pred Dubrovnik u svrhu demonstracije, da ometa eventualne austrijske namjere.

A. Casnacich, »Ragusa, quadro storico dei miei tempi«, *L'Epidauritano* 1897., 23-24, jedini, koliko je meni poznato, spominje revolucionarno-propagandnu djelatnost ove francusko-talijanske vojske u Dubrovniku. Po njemu narod nije poslušao parole o slobodi i jednakosti, jer svijest o potrebi novoga još nije bila sazrela, a narod se nije želio kompromitirati pred svojom vladom i riskirati postojeće blagostanje.

⁵⁴ Cons. minus 112, 20.

⁵⁵ Cons. rog. 204, 144'-145' i Isprave i akti, 18. st., 3183, 21, 20'-23'.

do daljnega, a Dživo Sorgo je pregložio, ali nije prihvaćeno, da svi senatori preko cijelog dana šetaju gradom u togi, očito da time zadive Francuze, kad stupe na kopno. Raspravljalo se, da li da se pošalje admiralu dva senatora, da s njim pregovaraju ili tri. Dživo Kaboga se pozvao na raniji slučaj, kad su g. 1766. poslani de Grasse-u svega dvojica. Miho Bona spočitnuo je drugovima, da se bave površnim sitnicama, a stvar je vrlo ozbiljna. Francuzi previše šetaju po gradu, neki traže stan i sl. Trebalo bi da senatorska delegacija skrene Brueysu pažnju na to. Miho Zamagna malovijećnik rastužio je senatore vijeću, da Brueys traži devet volova dnevno kroz nekoliko dana. Malo vijeće mu je stavilo na znanje, da ti volovi nisu iz Republike već iz Bosne; on je mišljenja, da mu se to odobri, ali da potpiše primku. Frano Gradi je preporučio Malom vijeću, da štedi u kupovini volova, a Miho Zamagna, da se saopći kontraadmiralu, da ima oficira, koji su stanovali kod privatnika, a nisu platili. Na kraju je data direktiva Malom vijeću, da odgovori Brueysu i zahvali mu se na izrazima pažnje i na zaštiti, koju je u ime Direktorija Francuske republike obećao. Dubrovačka vlada se nada, da ne će trebati koristiti francusku zaštitu. Iz konceptata saznajemo, da je bilo govora, da se Dubrovnik ne osjeća ugrožen od Austrije, a u svakom slučaju uživa zaštitu Porte, i ona mu je dovoljna garancija.

Na idućoj sjednici 25. listopada⁵⁶ odlučeno je, da se Francuzima dade 200 boca najboljega ulja. Drugih odluka u vezi s njima nije doneseno, ali jer je položaj još bio ozbiljan, odbijena je molba Orsata Ragnina, da može spavati na Pilama, a ne u gradu, dok je trojici starijih senatora to dozvoljeno.

Konačno je francusko brodovlje odjedrilo 30. listopada pozdravljeno po svim pravilima ceremonijala, pa je dubrovačka vlada odahnula kao iza teške more. Senat se sastao 31. listopada.⁵⁷ Otvorio ga je potknez L. Sorgo i predložio, da se diskutira o pisanju u Carigrad, Pariz i Beč. Trebalo je, naime, opravdati se Turskoj i Austriji, da su ostali vjerni antifrancuskoj koaliciji, naravno u potaji. Miho Bona se usprotivio, da se o tome najprije vijeća, jer po njegovu mišljenju ima kud i kamo važnijih stvari u unutrašnjoj politici. Rekao mu je Niko Remedelli, da je čuo od jednog cisalpinskog mornara, da su oni bili pozvani u Dubrovnik. Stoga je poslan general Colli, proslavljeni invalid bez jedne ruke, da huška narod na bunu. Krojač Pierucci, doseljenik iz Ankone, otišao im je u susret. »Netko je kazao vojnicima, da ova vlada ne će dugo trajati i da će biti smijenjena, to mi je rekao jedan senator«, završi Miho Bona svoje izlaganje.

Potknez odgovori, da ga nije zabrinulo držanje Dubrovčana, a o doseljenim strancima treba razmisliti. Senator, koji je bio očevidac navedenoga trebao bi da reče što zna javno i pred svima. Javi se za ri-

⁵⁶ Cons. rog. 204, 146-147'; Isprave i akti, 18. st., 3183, 21, 23'-24'.

⁵⁷ Cons. rog. 204, 147'-148'; Isprave i akti, 18. st., 3183, 21, 24'-27'; 22, 1. Pada u oči da redoviti zapisnik senata nema ni riječi o procesu i samo zahvaljujući slučaju što su se koncepti sačuvali, znamo ono što je sigurno bilo prepisano u knjigu *Secreta rogatorum*, koja se nije sačuvala.

ječ Brnja Kaboga. (Je li on taj?) I on je odao priznanje narodu, da se dobro držao i pored zlih namjera Cisalpinaca. Ali ipak su se dogodile stvari, koje ne bi smjele ostati nekažnjene, jer bi bio loš primjer, kad bi pomlovali one, koji su bućili. Njemu je rekao opat Zamagna, da mu se tužio kožuhar Stijepo Glumac, da ga je neki »galantuomo« poticao na bunu govoreći mu: »Sad je vrijeme, a vi ste bogati, što čekate!« Kaboga predloži, da Senat izabere odbor od tri člana, koji će u najvećoj tajnosti sprovesti istragu i referirati Senatu. Odmah se s njim saglase Mato Giorgi i M. Bona. Kaboga nastavi, da bi taj odbor morao imati najšire ovlasti, da smije hapsiti i puštati iz zatvora, stavljati na torturu, obećavati onima, koji se pokaju, da ne će biti kažnjeni i sl. Šiško Gradi predloži, da se Glumac ispita pred cijelim Senatom, a potknez, da se u Dvoru drži još deset ljudi uz dobru plaću za slučaj, da bude potrebno nekoga uhapsiti. Konačno su izabrani istražitelji: Orsat Luja Ranjina, Marin Mata Zamagna i Brnja V. Kaboga, sve odreda uvjereni frankofobi i konzervativci. Stavljeno im je u zadatak, da proces započnu odmah poslije podne, i da svaki dan rade. Odlučeno je i da se piše u Carigrad, Pariz, Mletke, Beč, Rim, Napulj i Ankonu, s time, da pisma budu gotova 4. XI. Dozvoljeno je senatorima, da mogu u slobodno vrijeme ići izvan Grada. Senat je 4. studenoga odobrio pisma,⁵⁸ a konzulu Branca-i u Livorno poslao je opis događaja, da ga uvrsti u novine, kako bi svijet saznao, da je Dubrovnik u najboljim odnosima s Austrijom i Francuskom i da se Brueys-ova posada besprijeekorno (!) vladala.⁵⁹ Međutim je Krtica stigao k Ayali 30. X., te je ovaj ponovno pokušao od Thuguta dobiti pisma. Mjesto njih dobio je odgovor, da je sklopljen mir, pa će se i ti bijednici i pokvarenjaci popraviti i odustati od rovarjenja.⁶⁰ Dubrovačka vlada nije bila tog mišljenja pa je provela istragu, koja je od 31. X. trajala sve do 15. III. 1798.,⁶¹ kad je zaključena ili bolje odgođena na dvije godine i nije se uopće završila. Glavni optuženik bio je visoki činovnik, podtajnik Republike Maro Martellini.⁶²

Prvi je ispitan Brnja Zamagna. On je 21. X. uvečer bio u dvorcu Ranjina na Tri crkve, gdje se govorilo o Francuzima, pa je S. Glumac pripovijedao, kako mu je još prije dolaska flote neki građanin rekao: »Vi Pilari, koji imate i dinara i spirita, što činite, ali što mislite«. Zamagna je razumio, da je dotični mislio na

⁵⁸ Cons. rog. 204, 149'.

⁵⁹ L. di Ponente 132, br. 169 i 170.

⁶⁰ Isprave i akti, 18. st., 3071, pismo od 10. XI. 1797.

⁶¹ Id., 18. st., 3176/II, 152. f. 1 — 16.

⁶² Maro Martellini, rođen 29. X. 1764. u Dubrovniku. Otac mu je Miho bio tajnik Republike, a mati Jela iz ugledne obitelji Antica. Oženio se Margaritom Tromba, kćeri kančiljera od kriminala. U 15. god. stupi u državnu službu kao coadjutor Notariae. Obnaša razne dužnosti, a 1797. je podtajnik. Plaća mu je 90 dukata mjesečno, a prima i 25 dukata godišnje za stan te prihode zvane »incerti« od pristojba kod izdavanja pasoša i drugih dokumenata. Iako je bio pod istragom, primio je plaću sve do 7. kolovoza 1798., kad mu je uvažena ostavka. Cassa des Commune, 20, 706) Za karijeru v. Cons. rog. 188, 21, 226; 192, 41; 197, 61. Nismo mogli utvrditi, kad je umro, ali je živio još 18. III. 1805. (Lamenta del criminale 225, 151).

»jakobince«, pa je odmah Glumcu najavio, da će javiti to onome, kome je dužan. Iza toga uveden je S. Glumac. Kad ga upitaše, tko sve zalazi u Orsata Ranjine, sjeti se zašto je pozvan i izjavi da je ovog ili prošlog ljeta oko 24 sata po dubrovačkom računanju vremena šetao po Brsaljama sa drugovima Radinkovićem, Zlatanom i Lalićem. Sretoše se sa ser Marom Martellini, koji je šetao ili sa dum Đurom Ferićem ili s hirurgom Giromellom.⁶³ Glumac ga je upitao što je novo i je li Dubrovnik u opasnosti, a Martellini odgovori, kako ima pravo francuski konzul, da je Dubrovnik za dva stoljeća u zaostatku prema revoluciji i doda sa svoje strane: »Vi biste Pilari to mogli učiniti, koji imate dinara i koji ste mogući među vami«. Svjedok i njegovi drugovi odoše naprijed bez odgovora. Sud otpusti Glumca i obeća mu, da ne će nitko znati što je on izjavio.

Sutradan je opet Glumac pozvan. On je naknadno tog jutra razgovarao s Androm Lalićem, i ovaj mu je rekao: »Spomenjivaš li se kad je s nami govorio Maro Martellini, i kad je paso gospar Miho Bona, a Maro se pripo i reko da me nije čuo«. Ma niti mi je reč. Lalić reko, što je govorio, niti sam ga ja pito, niti se ja spomenjivam što je reč. Maro tad govorio«, nastavi Glumac. »On da je od tog dana izbjegavao Martellinija, jer su svi govorili, da živi od države, a francuski je pristaša i »jakobinac«.

Sud je naravno pozvao Lalića. On je precizirao događaj na kraj lipnja ili početak srpnja 1797. Sjeća se, da je Martellini pričao vijesti o Francuzima ravnodušno, a prepao se Bone, jer je bilo zabranjeno uopće govoriti o ratu. Sutradan 2. XI. ispitan je novi svjedok Ivan Brak, I on se družio s istim krznarima, a katkad su zalazili u njihovo društvo Vlaho Dživa Kabođe, malobraćanin Urban i Martellini. Nisu nikada govorili što sumnjivo.

Sud je sada odlučio da pođe po novom tragu i pozvao je kavnara Antuna Olivieri.⁶⁴ U njegov lokal zalazili su kapetani, obrtnici i drugi. Čuo je govoriti, da su u Gradu za Francuze fra Urban,⁶⁵ Besson,⁶⁶ Antun Dordelli i M. Martellini. Za vrijeme boravka flote u njegovoj kavani su pili kave i rozolija francuski oficiri. Na upit, da li je netko od građana općio s njima izjavi, da su jedne večeri Francuzi častili dum Miha Campanelli, kap. Paskušića i Martellinija. Francuzi su nazdravljali poklicima svojoj i dubrovačkoj republici, a domaći su im odobravali. Iza tričetvrt sata otišli su svi osim Campanellija, i to je sve što je on vidio i čuo.

⁶³ Jeremić-Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubovnika, II, 81 i d. ima dosta podataka o ovom strancu. Körbler, o. c., 42, zove ga »Lorenzo Fiorentin«.

⁶⁴ Kavana Olivieri bila je, kako se čini, u kući na uglu Lučarice i Gundulićeve poljane.

⁶⁵ Možda je to Urban Grkeš (oko 1754—1798), L. Epidauritano, 1907., 57 ima životopis.

⁶⁶ Doseļjeni poduzetnik, proizvodi ulje i kreč. Cons. rog. 188, 140; 195, 111; 201, 118; 203, 100; Cons. minus 111, 98; Lam. crim. 177, 90; Isprave i akti, 18. st., 3176, 20; id, 3360, 88; L. del crim. 163, 25.

Sud je pozvao i brijača Roccija, znajući, da se i u brijačnicama koješta čuje. Ovaj je čuo od Abrahama Tolentino, da je doseljenik Pieruzzi⁶⁷ čestitao Judi Constatini-ju što »sutra ili prekosutra završava ova vlada«. Od Marka Tomaševića saznao je, da je Pieruzzi pokazao francuskim oficirima tvrđavu Bokar uz riječi: »Tamo su ovi psi držali mog sina u okovima«. Pieruzzi drži javno kokardu u zapučku, a sin mu je ima u džepu i vadi je, čim vidi francuskog konzula, jer ovaj to zahtijeva. Od kap. Josipa Dordelli čuo je, da se Martellini u kavani Olivieri grlio i ljubio sa francuskim oficirima te s njima pio i razgovarao. Oficiri su javno govorili: »Kako ovaj dobri narod trpi, da njime vlada par perika«. Roccia završi, da je notorno, da je Martellini »jakobinac«, a to su i Ferić, Giromella i fra Urban.

Sud je, razumije se, pozvao kap. Dordelli, i ovaj je potvrdio izlaganje Roccijevo i dodao, kako je na primjedbu o vladi u perikama odvratio: »Mi smo zadovoljni i živimo dobro« te je smjesta izašao. Na odlasku primjetio je, kako Martellini nešto šapće s dva francuska časnika. Dodaje, da ga je sinoć zamolio liječnik dr. M. Grgurević, da ne govori loše o Martelliniju, ako ga sud pozove.

Idući svjedok Stijepo Senčić sjeća se, da je u kavani bio neki čovjek u plaštu, ali se ne bi mogao zakleti, da je to bio Martellini. On da je odbio ponuđeno piće i otišao u drugu kavanu igrati na karte.

Ni dum M. Campanelli nije teretio Martellinija. Ovaj da je općenito govorio Francuzima o ratu. Campanelli je brzo izašao, jer ga je jedan oficir bez ruke izazovno pitao, kako to da se oni građani ne stide, što žive pod plemićima, a on mu je odbrusio, da građani žive i predobro, da imaju veću slobodu nego oni u Francuskoj, jer da im nitko ništa ne oduzima.

5. XI. ispitivan je kavanar Carlo Lepri iz Firenze.⁶⁸ Po njemu su opasni frankofili dr. Giromella, M. Bertuzzi, koji je došao iz Venecije i hvalio francusku upravu, te širio vijesti, da će Francuzi brzo doći u Dubrovnik, i Miho Paska Zuzorić, koji je plesao od veselja, kad su došli Francuzi. Čuo je, da su za Francuze i vlastela Tomo Bassegli, Antun Sorgo i Niko Luca Pozza. Idućeg dana ispitan je Leprijevičev konobar. On je čuo cisalpinske oficire gdje govore, da je narod u Dubrovniku sav uz vladu. Da se našlo barem tri četiri pristaša, bili bi podigli stablo slobode.

9. XI. dođe opet Lepri od svoje volje i izjavi, da je Martellini govorio tiho s Francuzima i Ferićem, ali nije razumio što, jer ne pozna francuski jezik.

16. XI. sud je Olivieriju čitao iskaz Dordellija i kušao od njega dobiti priznanje, da je i on opazio isto. Olivieri se branio, da nije mogao čuti, jer je točio i posluživao. Ipak je čuo, da je Giromella za Francuze, a obrtnik Lanari mu je rekao: »Svršit će brzo ova vlada

⁶⁷ Bjeđunac iz Ankone. Cons. rog. 203, 150', id. 204, 39'.

⁶⁸ L. del crim., 192, 208', gdje se 1789. spominje, da je iz Firenze.

i ove perike, i bit ćemo svi jednaki«. Kad su bili francuski gusari, s njima su išli Martellini, Ferić, Besson i Descarneaux.⁶⁹

16. 17. XI. ispitani su kap. Miho i dum Pero Lupi, ali oni nisu iznijeli ništa novoga. Senat se međutim ponadao, da će dobiti pisma iz Beča pa je 18. XI.⁷⁰ zaključio, da ova smiju čitati najprije malovijećnici. Međutim je 28. XI. bilo jasno, da Beč ne da pisma, pa je pisano Ayali vrlo hladno i kratko tek 17. XII.⁷¹

Na jednoj od zadnjih sjednica Senata 1797. g. rekbi, da je došlo do rječkanja, pa je Tomo Bassegli uskratio protivnicima (Kaboga i dr.) pravo, da se samo oni brinu za domovinu optužujući ih, da su podigli veliku prašinu u vezi tobožnje izdaje i da namjeravaju uvesti diktaturu, koja bi progonila tobožnje frankofile, kako bi austrofilci sproveli svoje planove.⁷² Neko vrijeme je stvar mirovala, pa je opet došlo do bučnih diskusija u Senatu 22. I. 1798.⁷³ Daljih ispitivanja nije bilo, pa je Senat 12. II. izabrao Nikšu Mata Gradija umjesto odsutnog trećeg suca Ranjine i naredio, da postupak svakako bude zaključen do 15. ožujka.⁷⁴ Dva dana kasnije dozvoljeno je sucima, da pauziraju sve do kraja poklada⁷⁵ (28. II.) 5. III. ispitani su dr. Grgurević, koji se branio, da nije znao, da je Martellini optužen za politički delikt. Ostalih šest svjedoka nisu iznijeli ništa protiv Martellinija, dapače je Marko Medini čuo, da je optuženi stranom oficiru, koji je govorio o potrebi demokratizacije, odgovorio: »Mi nemamo potrebe, da nas netko demokratizira, jer je vlast našeg kneza vrlo blaga, pa i kad bismo se demokratizirali, opet bi nam bila potrebna vlastela, jer sami oni proučavaju zakone, a ostali se bave fizičkim poslovima.« (!)

Konačno je istražni postupak zaključen i materijal je čitan⁷⁶ u Senatu 17. 3. U diskusiji⁷⁷ su neki tražili oštru kaznu, a neki zabašurivanje. Započe F. Gradi: »Čuli ste, gospodo, što se čitalo protiv M. Martellini. Svi ga drže »jakobincem«. Ja nisam za sad donio svoj sud, ne bih ga htio osuditi, ali bih želio spasiti naše osobe, ako je on pokvaren. Saslušat ću Vaše mišljenje«. Nikša Pozza izjavi, da nema dokaza o suradnji s Francuzima, već samo o nesmotrenosti, pa bi proces trebalo prekinuti. Knez Nikša Gradi istakne, da ono što je izneseno, nije kompatibilno s položajem podtajnika. On ne smije sjedjeti u Senatu i znati sve državne tajne. Mora ga se odstraniti iz tajništva. Orsat Ranjina usprotivi se ovoj kazni kao preblogoj. On je morao biti davno

⁶⁹ J. Bersa, Dubrovačke slike i prilike, Zagreb, 1941., 14., T. Matić, Izvještaj austrijskog političkog emisara o Dubrovniku i njegovu balkanskom zaleđu iz god. 1805., Starine, 37, str. 180-181.

⁷⁰ Cons. rog. 204, 157'-160.

⁷¹ L. di Ponente, 132, 188. Senat je i 1800. g. nastojao dobiti ta pisma. Id., 135, 67.

⁷² Koncept tog govora, za koji se ne zna, da li je baš u toj formi i održan, čuva se u arhivu Bassegli, Plan de reforme, 20.

⁷³ Cons. rog. 205, 11'-12.

⁷⁴ Id., 205, 19'.

⁷⁵ Id., 205, 20-20'.

⁷⁶ Id., 205, 30'.

⁷⁷ Istrave i akti, 18, st., 3183, 22/2.

u zatvoru. Maro Zamagna bio je, međutim, mišljenja, da čim je optužba teža, treba imati jače dokaze. Glumac je jedini svjedok, koji ga teško optužuje, ali svi ostali niječu, da su čuli inkriminirane riječi. Ako se uzme za princip, da se vjeruje jednom jedinom svjedoku, onda se može dogoditi, da netko i nekog senatora optuži nevina i upropasti. Zamagna smatra, da je izgon iz službe dovoljna kazna. Lukša Sorgo predloži, da sam Martellini zatraži dopust, da ode za tri godine u Konavle. F. Gradi nije odmah odustao od teže kazne. Podsjetio je drugove da je pred dvije godine opomenuo Martellinija, a ovaj se smijao. Gorko je zavapio: »Mi smo se degenerirali. Naši stari bi brzo bili s njim svršili i otjerali ga, jer i ako mu nije uspjelo ono što je snovao, imao je najbolju namjeru«. Miho Zamagna odgovori svom kolegi, da misli, da su razgovori u kavani bili bezazleni, jer se nije nikad čulo, da se urote snuju javno u kavani. Razborito bi bilo više o tome ne govoriti, pa bi mu trebalo dati dopust, ako ga zatraži. Konačno je cijeli proces na prijedlog B. Kaboge odložen na dvije godine (s 15:10 glasova), a pao je i prijedlog, da se spale svi spisi, ali je odbijen.⁷⁸ Tek 26. 6. 98. odlučeno je sa 14:13, da se suspendira Martellini i da ne smije dolaziti ni u Senat ni u Tajništvo dok ne prođu dvije godine ili se inače ne završi proces.⁷⁹ Njemu nije sad preostalo ništa drugo nego da demisionira »iz zdravstvenih razloga«. Ostavka je uvažena 7. 8. 1798.⁸⁰

Dodajmo na kraju, da je ljeti 1799. u doba Konavoske bune, Božo Saraka prema podacima, koje je dobio od sluškinje, optužio Mara Martellini, da je on huškao seljake tumačeći im zakone iz Zelene i Žute knjige i govoreći: Dvije mi stvari nijesu revuš kale, ova treća hoće per dio, ako vi uzbudete ljudi.« Međutim, ove tvrdnje nije Sarakina služavka mogla dokazati, pa je Martellini i ovaj put dobro prošao.⁸¹

Takav završetak afere i odluka o suspenziji donesena sa samo jednim glasom većine pokazuje, da dobar dio dubrovačke vladajuće klase nije svjesno ili nesvjesno smatrao velikom opasnošću činjenicu, da u gradu postoji priličan broj frankofila, što je u onim prilikama značilo i demokrata. Zašto Martellini nije uopće ispitivan, zašto nisu pozivani na sud, a ni progonjeni, pripadnici raznih klasa, na koje su svjedoci u istrazi nabacili sumnju da su »jakobinci«, pa čak ni stranci (dr. Giromella, krojač Pierucci), sve su to pitanja na koja je teško odgovoriti, ako se ne uzme u obzir sve što smo rekli u uvodu. Dubrovačka republika bila je bez vojne snage i bez iskrenih saveznika, pa se nije usudila provocirati Francusku, koja je tada bila u naponu snage. Jedan zbilja temeljito proveden proces ne bi mimoišao ni francuskog otpravnik Bruère-a, a ni mnoge članove francuske kolonije u Dubrovniku, što je trebalo izbjeći. S druge strane moralo se nešto

⁷⁸ Cons. rog. 205, 31'-32. Dokumente je pod ključem morao čuvati Antunin tajnik Fačenda.

⁷⁹ Id., 205, 82. U margini stoji, da je odluka pročitana Marteliniju.

⁸⁰ Id., 205, 98'-99.

⁸¹ Isprave i akti, 18. st. 3185, 54.

poduzeti iz obzira prema Austriji, pa je zato i provedena ta dosta mlako vođena istraga, da se pokaže, da se ipak nešto učinilo. Time je ostao vuk sit i koza cijela, a Dubrovnik se je dosta naivno mogao nadati, da će i dalje dugo živjeti u miru i blagostanju.

R é s u m é

ACTION JURIDIQUE CONTRE LES »JACOBINS« À DUBROVNIK, EN 1797,

L'auteur parle d'abord de la situation politique et économique dans la République de Dubrovnik en 1797 lorsque, après la chute de la République de Venise, l'armée autrichienne arriva dans la proximité immédiate de Dubrovnik, tandis que, sur la côte opposée, se renforçaient dangereusement les positions françaises.

L'Autriche regardait d'un mauvais oeil les relations entre les citoyens de Dubrovnik et les francophiles étrangers et elle attira l'attention du gouvernement de Dubrovnik sur des lettres que les autorités autrichiennes avaient confisquées, quelle part en Adriatique, entre Dubrovnik et Venise. Les mesures prises par le Sénat pour découvrir l'auteur de ces lettres coïncida avec l'arrivée de la flotte française devant Gruž. Au nom du Directoire Français, le contre-amiral Brueys garantit son indépendance à la République de Dubrovnik. Pendant le séjour à terre de l'équipage, les francophiles de Dubrovnik donnèrent libre cours à leurs sentiments et s'amusèrent bruyamment avec les officiers, se que le Sénat ne pouvait ignorer. Au cours de l'enquête judiciaire qui fut ouverte après le départ de l'escadre, il fut dit que le Sous - Secrétaire d'Etat Maro Martellini, ainsi que quelques citadins, trois aristocrates et plusieurs immigrants étaient partisans des Français et »Jacobins«. Cependant, le tribunal ne réussit pas à prouver que Martellini était un traître, et tout se termina par la démission de celui-ci. Pour différentes raisons, dont les plus importantes sont la faiblesse de Dubrovnik en face de la puissance française, et les désirs du capital commercial ragusain, de tirer un profit dans le cadre de la politique impérialiste française en Orient, on ne fit rien contre les autres personnes sur qui le doute était tombé.

Dubrovnik espérait se maintenir en équilibre entre l'Autriche, la France et la Turquie ce qui — nous le savons — ne lui réussit pas jusqu'à la fin.